

UOT (UDK) 3.37

**İNKLÜZİYANIN NƏZƏRİ VƏ PRAKTİK CƏHƏTDƏN
MAHİYYƏTİNİN DƏRKİ***dosent Bayramova Ziyafət Vilayət qızı, Ələsgər Aysel Musa qızı**Gəncə Dövlət Universiteti**ziyafet@bk.ru; aysel.alasqar90@gmail.com*

Xülasə: Müasir dövrdə inklüziv təhsilin nəzəri və təcrübi aspektləri intensiv inkişaf edən sahələrdəndir. Müasir inklüziv təhsildə aksioloji aspektlərin aparıcı olduğu özünü getdikcə daha qabarıq formatda göstərməkdədir. Yeni problemlərin və ziddiyyətlərin yaranmasının qarşısının alınması, mənəvi və əxlaqi dilemmaların həlli, əlil insanlarla cəmiyyət arasında münasibətləri uyğunlaşdırmağa imkan verir, qarşılıqlı əlaqələrin uğurlu qurulmasını və yeni müstəvidə bu münasibətlərin inkişaf etməsinə imkan yaradır.

Açar sözlər: təhsil ehtiyacları, sosial model, mahiyyət, psixoloji integrasiya, tədqiqat.

Ключевые слова: образовательные потребности, социальная модель, сущность, психологическая интеграция, исследование.

Key words: educational needs, social model, essence, psychological integration, research.

Mənəvi və əxlaqi dilemmaların həlli yolu ilə yeni problemlərin və maneələrin yaranmasının qarşısının alınması insanları yaşamağa, dərk etməyə, onların arasındakı münasibətlərin tənzimlənməsini təmin edir. Cəmiyyətdə insanlar arasında yaranan münasibətlərin tarazlaşması, sosial effektivliyin harmoniyasının əldə olunması, fərdlərin özünü təsdiq və uğura imza atmaları ümumən cəmiyyətin özünün təkmilləşməsi faktı kimi dərk olunmalıdır. Cəmiyyətin inkişafı insanların qarşılıqlı yardımı, azadlıqlara və ləyaqətə hörmət, uğura dəstəkdən başlayır.

Ölkəmizdə sağlamlıq imkanları məhdud olan şagirdlərin təhsili həmyaşıdları ilə birgə, siniflərdə, qruplarda və ya xüsusi təhsil müəssisələrində təşkil olunur. Bu sahədə dövlət bütün formatda dəstək olmaqla, xüsusi biliklərə malik pedaqoji kadrların hazırlanmasını təmin etməyi öhdəsinə götürmüşdür, sağlamlıq imkanları məhdud insanların tədris və tərbiyəsində peşəkar yanaşmalar və metodlar müasir şəraitə müvafiq ildən ilə zənginləşdirilməkdədir.

Beləliklə, müasir mərhələdə əlilliyi olan uşaqların inklüziv təhsilinin həyata keçirilməsində pedaqoji kadrların peşəkar hazırlığı, lazımı şəraitin yaradılması günümüzün tələbi kimi çıxış edir.

Bununla belə, müasir dünyada inklüzivliyə əlil insanlarla bağlı stereotiplər hələ də mövcuddur. Məlumdur ki, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanlar adı insanlardan fərqlidir və bir sıra mədudiyyətləri vardır. Cəmiyyət isə öz növbəsində bu kimi insanların təhsil silsiləsinə birmənalı yanaşmır. Bu kimi neqativ münasibətlər inklüzivliyin həyata keçirilməsində böyük maneələr yaradır, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların özünəqapanmalarına gətirib çıxarır və onlar özlərini cəmiyyətimizdən təcrid edilmiş kimi hesab edirlər.

İnsanlar arasında düzgün münasibətlərin təminatı kimi inklüzivliyin müalicəvi və inkişaf etdirici potensialı çox böyükdür: birlikdə olmaq, birlikdə yaşamaq mədəniyyəti sağlam cəmiyyətin əsasını təşkil etməlidir. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların psixologiyasında problemlərindən biri, əlilliyə dair stereotiplərin sindirilməsidir və əlilliyi olan insanların yeni sosial imicinin yaradılması olmalıdır.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların olan insanların cəmiyyətə və təhsilə inteqrasiyası bütün dünyada və xalqlar üçün vacib, aktualdır. Azərbaycanda bu məsələ dövlət səviyyəsində prioritetlər sırasındadır, bu sahədə dövlət proqramları, layihələr uğurla tətbiq edilməkdədir. İldən ilə ölkəmizdə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün daha da geniş imkanlar açılır. Bəzi MDB ölkələrində bu proses və onun nəticələri inkişaf perspektivindən adekvat səviyyədə deyil [3, 72]. Bunların bir sıra səbəbləri var ki, tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılır və optimal seçimlər təklif edilir:

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların, xüsusən də uşaqların cəmiyyətə sosial, psixoloji və pedaqoji inteqrasiyası probleminin aktuallığının tam şəkildə dərk edilməməsi, onların cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməsi prosesinin çox zəif getməsi;

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların sayının artması ilə cəmiyyətin onların şəxsi və sosial ehtiyaclarını dərk etmə səviyyəsinin aşağı olması ;

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların inkişafı üçün şəraitin olmaması, uğurlu sosiallaşma, təhsil ehtiyaclarının ciddiylə alınmaması;

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların təhsil ehtiyaclarının ödənilməsində kütləvi məktəblərin, müəllimlərin və psixoloqların, sosial işçilərin və təhsil prosesində iştirak edən digər mütəxəssislərin, təhsil mühitinin kifayət qədər səviyyəsinin olmaması;

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların ümumi və konkret dəstəyə ehtiyacı ilə sosial və pedaqoji məhdudiyyətlə üzləşmələri, təşkil olunmuş işlərdə lazımı strategiyanın olmaması bir çox problemlərin əsasında durur;

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların dəstəyə ehtiyacları içərisində bir çox mütəxəssislərin səriştəsinə ehtiyac duyulur. Bu işdə intizamlı şəkildə təşkil edilmiş psixopedaqoji və sosial dəstəyin olması mütləqdir. Bütün bu işlərin təşkilində mütəxəssis səriştəsinin olmaması, həyata keçiriləcək işlərin ləng getməsinə səbəb olur.

Lakin inklüziv təhsildə tədqiqatçılar və praktikalr mediatexnologiyalarının və biotexnologiyaların inkişafı ilə əlaqədar yeni tendensiyaları təqdim etməkdədirlər. Bu fəaliyyət növü üçün müxtəlif səviyyələr və fərqli mərhələlər üçün mütəxəssis hazırlığı ön plana çəkilməkdədir.

Problemin qoyuluşuna gəldikdə onu qeyd etmək lazımdır ki, Inklüziv təhsili xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların adı məktəbəqədər və ümumtəhsil müəssisələrində normal uşaqlarla birgə təhsil ehtiyaclarının qarşılınması nəticəyönlü bir proses olmalıdır. Elmdə “inklüziv təhsil” konsepsiyasının məzmunu ilə bağlı mübahisələr hələ də davam edir. Bu təhsil prosesinin təşkilində daha optimal seçimlərin tətbiqi vacib məqamlardan biridir [3, 218].

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanlar cəmiyyətin ən həssas təbəqəsi olmaqla, sosial müdafiyyə ehtiyacı olanlardır. Cəmiyyətin bir hissəsi olmaqla, bu uşaqların təhsil ehtiyaclarının ödənilməsi ən önəmli məqamlardan biridir. Statistik məlumatlara istinad etsək, görürük ki, təqribən yer üzünün əhalisinin 16% -ni xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanlar təşkil edir. Bizim Respublikamızın əhalisinin payına bu statistikada əhalinin 6 % cəmiyyətimizin üzvləri təşkil edir. İllərdi xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların ehtiyacları tibbi yanaşma modeli çərçivəsində baxılmışdır. Bu insanların cəmiyyətimiz və insanlar arasında hüquqları demək olar ki, ciddi şəkildə mədudlaşdırılmışdır. Onlar illərlə cəmiyyətə yararsız bir təbəqə olaraq təqdim edilirdi. Bu insanların təhsil ehtiyacları ümumtəhsil məktəblərində deyil, xüsusi məktəblərdə, yaxud ev təhsili çərçivəsində qarşılınmaqda idi [1].

Fiziki məhdudiyyəti olan insanlar haqqında cəmiyyətdə yanlış fikirlər formalaşmışdır. Belə ki, onların əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaqlarına dair müxtəlif stereotiplər hələ də mövcuddur: onlar hər hansı fiziki və yaxud əqli fəaliyyətlə məşğul ola bilməzlər, yalnız ev şəraitində hər hansı bir fəaliyyət növü ilə məşğul olmalıdırlar. Lakin son dövrün yanaşmaları

Azərbaycan reallığında bütün stereotipləri sindirməkdə davamlıdır. Öncədən xalqımıza xas olan humanizmdən irəli gələn tədbirlərin şahidi olduq ki, bu fərqli insanların bu mərhəmətli yolda xeyriyyəçiliyi oldu. Bu yanaşma inklüzivliyin mənəvi modelinin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır.

Məlumdur ki, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanlar yaşadığımız cəmiyyətin tam hüquqlu üzvləridir. Onların cəmiyyətə tam inteqrasiya olunmasında hər birimizin dəstək olmağımız vətəndaş borcumuzdan irəli gəlir. Müasir dövrdə ən aktual məsələlərdən biri inteqrasiyanın sosial yanaşma modelinin yaranması və qanunvericilikdə əksini tapması olmuşdur.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların inklüziv təhsilə cəlb edilməsi üçün XXI əsrin əvvəllərində bir sıra variativ təkliflər irəli sürülmüşdür. Inklüziv formatda təhsil prosesinin təşkili və buraya uşaqların cəlb edilməsi 2005-2009-cu illəri əhatə edən inkişaf proqramı daxilində pilot layihələrin həyata keçirilməsi başlanmışdır. Layihə çərçivəsində on beş orta ümumtəhsil məktəbə, on üç məktəbəqədər müəssisəyə 300 nəfərə qədər uşaq cəlb edilmişdir.

2015-2016-cı xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların “İbtidai təhsil səviyyəsi üzrə inklüziv təhsilin tətbiqi” layihəsi çərçivəsində pilot məktəblərdə norma luşaqlarla təhsil almaları təmin edilmişdir. Pilot məktəblər Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən konkretləşdirilmişdir. Bakı şəhərinin fərqli rayonlarında yerləşən 138, 202, 220, 252 sayılı məktəblər inklüzivliyin həyata keçirilməsinə cəlb edilmişlər.

Inklüziv təhsil hər bir insanın təhsil hüququnu həyata keçirmək üçün beynəlxalq səviyyədə tanınmış bir vasitədir. Inklüziv təhsil fiziki, əqli, mədəni-etnik, linqvistik və digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq bütün uşaqların ümumi təhsil sisteminə daxil edildiyi və əlilliyi olmayan həmyaşıdları ilə birlikdə eyni məktəbdə oxuduğu təlim prosesinin təşkili deməkdir.

Təhsildə inklüziv yanaşmaların inkişafı, ilk növbədə, ən mühüm beynəlxalq hüquqi aktlara - bəyannamə və konvensiyalara, müasir modernləşən Azərbaycanın qanunvericilik normalarına əsaslanır.

Hazırda inklüziv təhsilin regional modellərinin fəal şəkildə formalaşması başlayır. Inklüziv təhsilin inkişafı üzrə layihələrin nəticələri qeyd etməyə imkan verir ki, müasir məktəbdə inklüziv təhsilin həyata keçirilməsində ən mühüm həlqə ibtidai məktəbdir, çünki inklüziv təhsilin dəyərləri, bu uşaqlara fərdi yanaşmalardan asılıdır: təhsilin ilkin mərhələsində həmyaşıdlarının əlilliyi olan uşaqlara qarşı yanaşma tərzləri formalaşır.

Bu inklüziv model layihəsi təhsilin məktəbəqədər və ibtidai pilləsində qurularkən nəzərə almaq lazımdır ki, ibtidai məktəb səviyyəsinə uyğun çərçivədə olsun. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün qurulmuş pedaqoji layihənin nəticəyönlü olması mövcud pedaqoji şərtlərin yenilənməsi, bu prosesdə inkişafı təmin edən mühitin yaradılması vacib məqamlardan biridir. Bu elə bir şərtlərlə təşkil edilmiş mühitdir ki, burada bütün uşaqların təhsil ehtiyaclarının ödənilməsinə imkanlar açılsın.

Inklüziv modelin təhsilin ilk pillələrində təşkili müvafiq şəraitin yaranması, inkişaf və adaptasiyanın təmin edilməsi olaraq xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların həmyaşıdları ilə birgə təhsil almaları imkanlarının qarşılanması başlıca məqsəd olmuşdur:

Inklüziv siniflərdə təhsil proqramlarının mənimsənilməsində şagirdlərin təhsil ehtiyaclarının qarşılanması:

- inkişafı təmin edən təhsil mühitinin yaradılması;
- emosional komfort şəraitinin yaradılması, hər bir təhsil prosesinin iştirakçısının əməkdaşlıq, qarşılıqlı hörmət ruhunda formalaşdırılması;
- uşaqlarda təlim motivasiyasının sosial yönümlü və pozitiv şərtlərlə formalaşdırılması;

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təlim materiallarının məzmununu adaptiv xarakterli işlənilməsi;

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsil ehtiyaclarının təmin edilməsi üçün didaktik materialların təlim prosesinə uyğunlaşdırılması.

2. Həmyaşıdları ilə eyni şəraitə adaptasiyası məqsədilə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara şəraitin yaradılması:

- interaktiv formada təlim-tərbiyə prosesinin təşkili;

- hər bir uşağın yaradıcı potensialının aşkara çıxması məqsədilə, onun tələbatlarının reallaşdırılması üçün sinifdən xaric işlərin təşkili;

- təlim nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində xüsusi məöqamların nəzərə alınması.

3. Əlavə resurslar və dəstəkdən istifadə olunması:

- Inklüziv siniflərdə layihələndirmə və təşkilti işlərin aparılmasında psixoloqların və pedaqoqların cəlb edilməsi;

- valideynlərdə məsuliyyət hissinin aşılınması və yüksək səviyyədə əməkdaşlığa cəlb edilməsi.

4. Müəllim və tərbiyəçilərin peşəkarlıq səriştələrinin artırılması.

Pedaqoji layihələndirmə nəticəsində yeni pedaqoji şərtlərin yaradılması xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsil tələbatlarının məktəbəqədər və ümumi təhsil sistemində nəticəyönümlü olmasının təmin edilməsi vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Inklüziv təhsil (Məlumat kitabçası) Bakı, 2018

2. Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu Bakı şəhəri, 31 may 2018-ci il № 1153-VQ

3. Степанова О. А. Методика игры с коррекционно-развивающими технологиями [Текст] : учеб. пособие для студентов Академия , 2003 . - 272 с.

ОСОЗНАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ И ПРАКТИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ ИНКЛЮЗИИ

Байрамова Зияфат Вилятовна, Алескер Айсел Муса кызы

Резюме

В настоящее время теоретические и практические аспекты инклюзивного образования являются интенсивно развивающимися направлениями. В современном инклюзивном образовании ведущие аксиологические аспекты проявляют себя во все более заметном формате. Предотвращение возникновения новых проблем и противоречий, решение духовно-нравственных дилемм позволяет гармонизировать отношения между инвалидами и обществом, дает возможность успешного установления взаимоотношений и развития этих отношений на новом уровне.

**AWARENESS OF THE THEORETICAL AND PRACTICAL
ESSENCE OF INCLUSION**

Bayramova Ziyafat Viayat, Alesker Aysel Musa

Summary

Currently, theoretical and practical aspects of inclusive education are intensively developing directions. In modern inclusive education the leading axiological aspects manifest themselves in an increasingly prominent format. Preventing the emergence of new problems and contradictions, solving spiritual and moral dilemmas allows harmonizing the relations between disabled people and society, gives the opportunity to successfully establish relationships and develop these relations at a new level.

Rəyçi: dosent Allahverdi Quliyev

Təhsilin pedaqogikası və metodikasınkafedrasının

Daxil olma tarixi